

Валентина Радкевич
Інститут педагогіки і психології
професійної освіти АПН України
м. Київ

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНО- ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

За сучасних соціально-економічних умов розвитку художнього виробництва ринку праці потрібен такий фахівець, який би легко адаптувався до нових виробничих відносин, змін у технологіях проектування та виготовлення витворів образотворчого і декоративно-вжиткового мистецтва. А це спонукає до постійного самоудосконалення, оволодіння знаннями на високому рівні інтелектуального розвитку, підвищення професійної майстерності.

У зв'язку з цим важливого значення набуває неперервна професійно-художня освіта, яка, не зважаючи на складні перебудовчі процеси, спрямована на реалізацію нових філософських теорій, психолого-педагогічних концепцій, культурологічних, дидактичних, методичних орієнтацій, які забезпечують їй конкурентоспроможність, відкритість, гнучкість, трансформацію в міжнародний освітній простір, ринок праці.

Проблемі неперервності освіти присвячено багато наукових праць (С.Я.Батишев, А.П.Білясва, В.П.Беспалько, С.У.Гончаренко, Г.Є.Гребенюк, Р.С.Гуревич, Е.М.Каліцький, Т.І.Левченко, М.І.Махмутов, Н.Г.Ничкало, В.В.Шапкін, А.Х.Шкляр та ін.).

Зокрема, Т.І.Левченко, аналізуючи сучасні дидактичні концепції та обґрунтовуючи загальне визнання і соціальну потребу освіти, на перший план висуває зростання вимог до її якості, відповідність соціальному замовленню, розробку принципів і методів навчання, більш чіткого їх структурування та диверсифікації. Завданнями неперервної освіти, на

думку вченої, – “Є цілеспрямоване озброєння методологією, вирішення практичних завдань, розвиток процесів цілепокладання, навчання методам аналізу, виробленню конструктивних рішень, практичної оцінки і самооцінки діяльності”.¹

У сучасних умовах багато робітничих професій вимагають вищої професійної освіти фахівців. Саме тому, історичні типи професійних навчальних закладів, включаючи і допрофесійну підготовку молоді, нові освітні структури, які здійснюють підготовку та підвищення кваліфікації кадрів, є складовими професійної освіти, які забезпечують на виході не робітників або спеціалістів, а професіоналів, професійно-компетентні кадри різних рівнів кваліфікації в тій або іншій сфері професійної діяльності.²

Сутність закону неперервності освіти В.Т.Солодков виводить із поєднання двох суспільних факторів. По-перше, із постійно змінюваної навколишньої дійсності (від природної, виробничої, технологічної до соціальної). По-друге, із постійного потягу людини до істини, до найкращого самовизнання в суспільстві, мотивації на краще життя, на слідування в фарватері постійно зростаючих потреб.³

Сучасна неперервна професійно-художня освіта потребує теоретико-методологічного обґрунтування змісту і методів навчально-виховного процесу, спрямованого на підготовку конкурентоспроможного фахівця художнього профілю, всебічний розвиток особистості, інтелектуального та художнього мислення, національної самосвідомості. У зв'язку з цим актуальним стає стандартизування і структурування змісту професійно-художньої освіти, організація ступеневого навчання майбутніх фахівців художнього профілю, розвиток діяльності закладів нового типу, тобто створення необхідних умов для професійної самореалізації особистості протягом усього життя.

Здійснення сучасної неперервної професійно-художньої освіти в Україні забезпечують навчальні заклади, зокрема: художні професійно-технічні училища, вищі професійно-художні училища, коледжі, інститути, університети, академії мистецтв, а також значна мережа не спеціалізованих

¹ Лєвченко Т.И. *Современные дидактические концепции в образовании*: Монография. – К.: МАУП, 1995. – С.133.

² Шкляр А.Х. *Непрерывное профессиональное образование в интегративных структурах профессиональной школы (теория и практика)*. – М.: НМ Центр, 1995. – С.16.

³ Лукашевич Н.П., Солодков В.Т. *Социология образования: Конспекты лекций* / Под ред. Н.П. Лукашевича. –К.: МАУП, 1997. – С.96.

курсів комбінатів, центрів професійної освіти, професійно-технічних училищ та вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації. І, як свідчить практика, підготовка фахівців художнього профілю в цих навчальних закладах відрізняється як за терміном, змістом, так і за якістю навчання. Крім того, відсутність зовнішньої узгодженості навчальних планів і програм на всіх ступенях професійного навчання майбутніх робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів та магістрів художнього профілю робить професійно-художню освіту закритою підсистемою освіти. За таких умов просування вгору по ступенях можливе лише в межах одного навчального закладу.

Поряд з цим потребує офіційного визнання вищою професійною освітою результатів діяльності інтегрованого типу навчального закладу художнього профілю – вищого професійно-художнього училища (ВХПУ), який забезпечує професійну підготовку фахівців на основі дворівневої моделі навчання: на першому рівні – професійно-технічне, на другому – фахове навчання, з наступною трансформацією у вищу професійну освіту художнього профілю.

ВХПУ може також здійснювати перепідготовку кадрів з нових професій, підвищувати кваліфікацію спеціалістів, які працюють на виробництві, професійне навчання незайнятого населення згідно з угодами із службою зайнятості.

На відміну від коледжів художнього профілю головним завданням ВХПУ є підготовка висококваліфікованого, компетентного на ринку праці виконавця художніх виробів, розвиток художньо-освіченої особистості, здатної до творчої діяльності, і на цій основі організації професійного навчання молодшого спеціаліста із числа обдарованої молоді, яка під час оволодіння робітничою професією виявила міцні знання, вміння і високий рівень художньої майстерності. Якісна підготовка фахівців художнього профілю потребує вирішення і дидактичних проблем неперервної освіти, до яких відносять:

- педагогічні основи визначення цілей, змісту, форм, методів і засобів неперервної освіти;
- взаємозв'язок і наступність компонентів навчального процесу на всіх етапах неперервної освіти;
- педагогічні основи взаємозв'язку загальної середньої і професійної освіти.⁴

⁴ Левченко Т.И. *Современные дидактические концепции в образовании* : Монография. – К.: МАУП. 1995. – С.134.

Відсутність стандартів, моніторингу успішності, підручників, посібників, методичних рекомендацій щодо визначення форм і методів організації ступеневого навчання знижує якість підготовки фахівців художнього профілю в цілому.

У зв'язку з цим актуальною є розробка засобів дидактичного забезпечення навчально-виробничого процесу в умовах навчального закладу з урахуванням основних педагогічних принципів, загально-прийнятої професійної термінології, культури ділового мовлення. Потребують перегляду не тільки навчальні плани, але і програми теоретичного та виробничого навчання, оновлюючи їх зміст сучасними технологіями виробництва, забезпечуючи особистісно-орієнтований підхід до організації процесу професійного навчання в умовах ВХПУ.

Фундаментом теорії навчального плану для вищого професійного училища, на думку Г.Є.Гребенюка, має бути не тільки теорія змісту освіти, але і теорія технології навчально-виховного процесу, а також організація виробничого навчання.⁵ За таких умов актуальності набуває впровадження у навчально-виховний процес теоретичних положень концепції професійно-художньої освіти щодо визначення змісту освіти, комплексу науково-методичного забезпечення професійного навчання фахівців художнього профілю, впровадження в навчальний процес нових технологій та методик навчання, контролю рівня художньої діяльності. Необхідно, щоб зміст професійно-художньої підготовки кваліфікованого робітника, молодшого спеціаліста у вищому професійно-художньому училищі добирався на основі інтеграції професійно-технічної і базової вищої художньої освіти, тобто враховував вимоги до робітничої підготовки і відповідав освітньо-професійним програмам вищих навчальних закладів художнього профілю. Для закладів даного типу, можливо, і не потрібне копіювання навчальних планів, за якими здійснюється підготовка молодших спеціалістів у закладах I-II рівнів акредитації, а необхідне створення суттєво нових інтегрованих навчальних планів, спрямованих на оволодіння творчою молоддю новими знаннями з фундаментальних та спеціальних дисциплін, на підготовку спеціаліста художнього виробництва з базовою вищою освітою і високою робітничою кваліфікацією. Підготовка молодшого спеціаліста у вищому художньо-професійному училищі не повинна бути заниженою як в теоретичній, так і у фаховій частині. Вона

⁵ Гребенюк Г.Е. *Теоретические и методические основы непрерывного профессионального образования строительно-архитектурного профиля* / Под ред. Н.Г.Пичкало. – К.: ООО "Международное финансовое агенство", 1997. – С.196.

може бути тільки досконалішою. Практика свідчить, що на виробництві попитом користуються саме випускники вищих професійних училищ, тобто виконавці – професіонали з високим рівнем інтелектуального розвитку, художньої творчості, культури діяльності тощо.

Такий підхід до підготовки фахівців робить професійно-художню освіту відкритою для подальшого самоудосконалення особистості. Для цього ВХПУ входять у комплекси з Академіями мистецтв та іншими типами вищих художніх навчальних закладів. Створення освітніх комплексів ефективно впливає на удосконалення змісту професійно-художньої освіти, а також забезпечує її неперервність, наступність, інтеграцію та тісний зв'язок між усіма рівнями підготовки. Організація спільних з вузами наукових конференцій, практичних семінарів, етнографічних практик, художніх виставок; залучення до викладання загальнохудожніх та спеціальних дисциплін відомих педагогів-художників; розробка наскрізної навчально-програмної документації, інтегрованої у зміст підготовки бакалавра, спеціаліста – основні умови діяльності сучасного ВХПУ. Саме тому зміст і форми професійно-художньої підготовки у ВХПУ мають особливості у порівнянні із профтехучилищем. Учні вже з першого курсу повинні оволодівати навичками пошуку забутих технік декоративно-вжиткового мистецтва, самостійного створення композицій, виготовлення творчих робіт у матеріалі, оволодіння матеріалом за допомогою навчальних елементів. Адже залучення до активної діяльності сприяє розширенню творчих можливостей студентів на другому рівні підготовки, який передбачає самостійне опрацювання значної частини навчального матеріалу, здійснення соціологічних і етнографічних досліджень, роботу на пленері, власну розробку навчальних елементів, тематичних, пробних, курсових робіт.

Враховуючи ту особливість, що сучасний фахівець художнього профілю як творча особистість повинен бути постійно пов'язаний з історичною спадкоємністю майстерності на основі принципів мистецтва і тим самим представляти цінність для культури українського народу, необхідно у професійній підготовці значну роль відводити вивченню таких предметів як “Історія образотворчого мистецтва”, “Історія декоративно-вжиткового мистецтва”, дослідженню та вивченню нових напрямів у мистецтві.

Відомо, що неперервна професійно-художня освіта спрямована на підвищення кваліфікації та послідовне оволодіння теоретичним матеріалом. У зв'язку з цим необхідна розробка діагностичних методик, за

допомогою яких можна визначити рівень професійних знань, умінь, навичок, здібностей до самостійного засвоєння, обробки великих пластів інформації, рівень професійної майстерності і зміну в її розвитку. В умовах ВХПУ це досягається завдяки поетапному присвоєнню робітничої кваліфікації протягом усього періоду навчання. Ступеневість професійно-технічної освіти, як зазначено в ст.13 Закону України “Про професійно-технічну освіту”, визначається відповідними рівнями кваліфікації і складністю професій. Наприклад, згідно з кваліфікаційною характеристикою і навчальним планом, атестація вишивальниць за перший курс передбачає присвоєння третього тарифікаційного розряду, за другий – четвертого, п’ятого, для молодших спеціалістів протягом двох років планується тільки удосконалення професійної майстерності. Слід зауважити, що багаторівневий характер художньої освіти створює реальні передумови для виявлення професійних здібностей учнів і їх поступового удосконалення на вищих ступенях навчання. За цих умов необхідно враховувати соціальні, педагогічні, психолого-фізіологічні концептуальні основи розвитку особистості; наукове забезпечення організаційної і змістовної єдності, взаємозв’язку всіх ланок освіти з урахуванням перспективних соціально-економічних потреб, що задовольняють потяг особистості до самоосвіти, самореалізації, самовиховання і розвитку.⁶ У зв’язку з цим актуальним для професійно-художньої освіти є створення нових педагогічних систем формування майстерності з урахуванням індивідуальних здібностей, інтересів, ціннісних орієнтацій особистості.

Відношення до професії і професійної діяльності – одна з важливих ціннісних характеристик особистості, фахівця сучасного художнього виробництва. У формуванні в учнів ціннісного відношення до творчої діяльності теоретичним фундаментом можуть бути: теорія цінностей (В.О.Василенко, О.Г.Дробницький, В.П.Тугарінов, М.Ю.Орасов); психологічна теорія відношення до трудової діяльності (С.А.Архангельський, Н.Д.Левитов, К.К.Платонов та ін.), а також теоретичні положення, розроблені відомими вченими-педагогами (А.С.Макаренко, В.О.Сухомлинський).

Зміна парадигми професійної освіти веде до змін у системі підготовки фахівців художнього профілю. Саме тому навчання художнім професіям і спеціальностям у ВХПУ має передбачати не вузьку спеціалізацію, а багатопрофільну. Наприклад, виконавець художньо-оформлювальних робіт

⁶ Шкляр А.Х. *Непрерывное профессиональное образование в интегративных структурах профессиональной школы (теория и практика)*. – М.: НМ Центр. 1995. – С.8.

повинен уміти оформити інтер'єр не тільки за допомогою технології художнього розпису, але й художньої обробки дерева, кераміки, ліпки, вітража, гобелена тощо. Це спонукає робітника, молодшого спеціаліста кваліфіковано володіти багатьма технологіями художнього оформлення в матеріалі, самостійно займатися удосконаленням професійної майстерності. Крім того, такому спеціалісту важливо орієнтуватися і вміти виконувати певні види робіт споріднених професій художнього профілю: лозоплетіння, гончарства, килимарства тощо. Такий підхід до організації навчання у ВХПУ створює особистості умови професійного розвитку, спрямованого на підвищення компетентності, мобільності на ринку художньої праці.

У зв'язку з цим актуальною є інтеграція загальнохудожньої та професійної підготовки фахівців художнього профілю. Блок таких предметів як технологія, композиція, технічних рисунк, теорія орнаментів разом з виробничим навчанням настільки пов'язані, що окреме їх існування і вивчення принесе тільки небажані результати.

Успішному формуванню в учнів професійно-значущих знань, умінь, навичок сприяє викладання блоку спеціальних предметів та виробничого навчання одним педагогом. За цих умов забезпечується принцип послідовного, індивідуального та диференційованого підходу до подання та закріплення навчального матеріалу, що неможливо зреалізувати більшою кількістю викладачів, а також функціонування в межах одного навчального закладу окремих професійно-художніх шкіл за видами мистецтва. Керівник такої авторської школи, як педагог і митець, завжди буде прагнути якнайкраще підготувати своїх вихованців, не приховуючи знання і вміння, а навпаки, сприяючи їхньому художньо-творчому вдосконаленню.

Інтеграція загальнохудожньої і професійної підготовки відбувається за умови перегляду програм з предметів художнього профілю, відбору та структурування навчального матеріалу на основі принципів системності, гуманізації, індивідуалізації, наступності, естетизації, творчого розвитку особистості, і на цій основі розробки навчальних елементів. Перегляд навчально-програмної документації потребує колективного вирішення в рамках методичних об'єднань викладачів, майстрів виробничого навчання під головуванням заступника директора з науково-методичної роботи.

Професійно-художня підготовка робітника і молодшого спеціаліста за дидактичними навчальними елементами сприяє формуванню у них образотворчих, загальнопрофесійних і спеціальних знань, умінь, навичок, досвіду самостійної творчої діяльності, що становить основу професійної

майстерності. Зростання тенденцій до інтеграції наукового знання, як зауважує Р.С.Гуревич, зумовлює необхідність докорінних змін у свідомості людей, у характері їх діяльності та, відповідно, у підготовці кадрів – робітників, інженерів, яким доведеться працювати в умовах техніки і технології майбутнього.⁷

У свою чергу, високий професіоналізм випускників ВХПУ розширює можливості організації індивідуальної, підприємницької, комерційної діяльності, забезпечуючи адаптацію і соціальний захист на ринку праці. Розкриваючи поняття “професіонал”, необхідно зазначити, що крім суто матеріальних ознак оволодіння ремеслом, майстерністю, перш за все, необхідно визначити пріоритет духовності, що залежить від природних обдарувань студента, рівня його вихованості.

Формування професіонала у закладах професійно-художньої освіти неминує включас усвідомлення педагогічної відповідальності у виборі узгодженої методології, зорієнтованої на розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця художнього профілю. Духовна зорієнтованість, на думку В.Нестеренко, залежить від способу мислення, життя, праці і становить основу еволюції особи “Я – професіонал – митець”. Важливим методом розвитку мислення студента є орієнтація педагога на перевірку засвоєння професійної термінології під час занять (рисунок, малярство, композиція, скульптура).⁸

Професійне навчання за ступенями вимагає нових підходів до оцінювання результатів художньої діяльності учнів. Однією із перспективних систем оцінювання знань і вмінь, яка пройшла апробацію в закладах профтехосвіти художнього профілю, є оцінювання за рейтингом, сумою балів, які одержав учень під час вивчення теми навчальної програми. У рейтингове оцінювання вводяться бали не тільки за якісне оформлення художнього виробу, але й за самостійну ідею, сюжет, композицію, вдалий добір символів, кольорів тощо. Тобто найвищий рейтинг може одержати той учень, який проявляє в навчанні високий рівень творчого осмислення дійсності і на цій основі створення власного художнього образу. Крім того, враховуються критерії творчості: неповторність, оригінальність, унікальність. Як зазначає О.Вишневський,

⁷ Гуревич Р.С. *Інтегративні тенденції змісту освіти у професійно-технічних закладах освіти* // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – С.132.

⁸ Нестеренко В. *Деякі теоретичні проблеми підготовки митця – професіонала* // Вісник Львівської академії мистецтв. Спецвипуск. – 1999. – С.83.

вічний обов'язок людини – творити життя і себе – є головною передумовою саморозвитку як окремої людини, так і суспільства.⁹

Результатом прилучення учнівської молоді до традицій народного мистецтва є зміна світоглядної позиції щодо утвердження загальної культурної цілісності, естетичного вдосконалення через використання духовних і матеріальних надбань минулого. Свідченням цього є зацікавленість майбутніх художників релігійними святами, побутовими обрядами, фольклорною спадщиною; мода на одяг та прикраси, виготовлені за народними мотивами тощо.

Спрямування навчально-виховного процесу на розвиток творчої особистості, підготовку фахівця художнього профілю і для професії і для кар'єри, дає право стверджувати, що випускник ВХПУ, оволодівши системою професійно-художніх знань та вмінь зможе зайняти належне місце в ланці неперервної професійно-художньої освіти, а також сміливо конкурувати на ринку праці з молодшими спеціалістами, підготовленими вузами України.

Існування вищих художніх професійних училищ – це реальність, яка потребує удосконалення їх діяльності на основі стандартизування професійно-художньої освіти, розробки комплексу науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу, впровадження інноваційних методик професійного навчання фахівців художнього профілю, інтеграції діяльності з художніми вузами України, трансформування в міжнародний ринок праці. Адже вільна міграція професіоналів у середині країни та з країни в країну, а також об'єднаний ринок ресурсів і освітніх послуг, на думку Е.М.Каліцького, стають важливою умовою досягнення науково-технічного і економічного прогресу.¹⁰

Слід зазначити, що сьогодні в Європі актуальною є теорія освіти і виховання, яка пропагує життя без національних кордонів. Пропонується інтеграція країн через інтеграцію освіти, побудованої на принципах гуманістичної освіти, самореалізації особистості, індивідуалізації навчального процесу, емансипованого, антиавторитарного виховання тощо. Про наближення українського диплому робітника, спеціаліста в

⁹ Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні.- К.: Школяр, 1997. – С.84.

¹⁰ Каліцький Е.М. Проблемы и перспективы профессионального образования в условиях проведения социально-экономических реформ // Роль профессионального образования и повышения квалификации в процессе трансформации социально-экономической системы Республики Беларусь. – Минск: РИПО, 1996. – С.16.

перспективі до міжнародної конвертованості визначено Концепцією професійної освіти України.¹¹

Отже, неперервна професійно-художня освіта сприяє цілісності і послідовності в організації навчання майбутніх фахівців художнього профілю, забезпечує вільний творчий розвиток особистості, умови для її професійної самореалізації протягом усього життя.

Валентина Радкевич

ДЕЯКІ АСПЕКТИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНО-ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Резюме

У статті розглядаються проблеми неперервної професійно-художньої освіти в Україні, її відкритість, гнучкість, наступність у змісті, психолого-педагогічне, науково-методичне забезпечення. Теоретично обґрунтовано місце і роль вищого художнього професійного училища в системі багаторівневої підготовки фахівців художнього профілю, інтегрованої і трансформованої в міжнародний ринок праці: підкреслюється важливість інтеграції загальнохудожньої та професійної підготовки, з урахуванням сучасних технологій виробництва, її багато-профільність, інноваційність технологій навчання.

¹¹ *Концепція професійної освіти України*. – К.: МО України. 1995. – С. 7.

Walentyna Radkiewicz

NIEKTYRE ASPEKTY CIAGLEGO ZAWODOWO-ARTYSTYCZNEGO KSZTALCENIA NA UKRAINIE

Streszczenie

W artykule rozpatruje się problemy zawodowo-artystycznego kształcenia na Ukrainie, jego otwartość, elastyczność, kolejność w utrzymywaniu psychologiczno-pedagogicznego, naukowo-metodycznego zabezpieczenia. Teoretycznie uzasadniono miejsce i rolę wyższej artystycznej szkoły zawodowej w systemie wielopoziomowego przygotowania specjalistów o profilu artystycznym, szkoły zintegrowanej i transformowanej z międzynarodowym rynkiem pracy; podkreśla się ważność integracji ogólnoartystycznego i zawodowego przygotowania, z uwzględnieniem współczesnych technologii produkcji, ich wieloprofilowości i innowacyjności w metodykach nauczania.

Valentina Radkevich

SOME ASPECTS OF CONTINUOUS PROFESSIONAL-ARTISTIC EDUCATION IN UKRAINE

Summary

In this paper the problems of long life vocational artistic education in Ukraine (consequence of content, flexibility, psychological and pedagogical as well as scientific and methodological ensuring) are under consideration. The role of higher artistic vocational schools in the system of multileveled training of artists in accordance with international standards is theoretically grounded: importance of integration of basic artistic and professional training taking into account of modern manufacturing, technology multidirectional character of professional training, innovation of teaching methods.